

พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม : การอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิมที่ปรากฏใน พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม (การสำรวจเบื้องต้น)

วสุพรรณ โปรงจิต¹

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อความเข้าใจและทราบถึงเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมุสลิมที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม ภายใต้มุมมองและข้อจำกัดที่ปรากฏในเอกสาร ซึ่งอาจจะช่วยเติมเต็มและสร้างความเข้าใจต่อเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ และเป็นการนำเสนอข้อมูลที่ปรากฏจากหลักฐาน เนื้อความที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม กล่าวถึงเรื่องราวก่อนการสถาปนาอาณาจักรอยุธยาและอาณาจักรอยุธยา อาณาจักรอยุธยาเป็นอาณาจักรหนึ่งที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย กรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจทางการปกครองกลายเป็นอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ และตลอดระยะเวลาของการดำรงความเป็นอาณาจักรนั้น ปรากฏเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้น และมุสลิมก็เป็นกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่มีความสำคัญและมีบทบาทในประวัติศาสตร์อยุธยา จากการศึกษาเรื่องราวการอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิมที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม ทำให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิมในสมัยอยุธยา โดยสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมุสลิม พ.ศ. 1952 และการอพยพเคลื่อนย้ายของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช พ.ศ. 2236 ดังนั้น การนำเสนอบทความชิ้นนี้จึงมีข้อสรุปแต่อย่างใด แต่เป็นเพียงการชี้ให้เห็นความสำคัญและนำเสนอข้อมูลเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนกลุ่มต่างๆ เกิดขึ้น โดยศึกษาจากการอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิม ตามที่ปรากฏในหลักฐาน เพื่อเชื่อมโยงให้ทราบและเข้าใจเหตุการณ์ในอดีตเกิดความเข้าใจถึงความเป็นพหุสังคมของอยุธยา และก่อให้เกิดมโนทัศน์ตามกระบวนการทางประวัติศาสตร์

คำสำคัญ: พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม, มุสลิม

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Abstract

This dissertation aims to comprehend and perceive the relocation of Muslims as appeared in Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya: the British Museum version, under conditions and perspectives of the document, which may be able to fulfil and envisage historical events as well as present further information based on historical evidence. The content of Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya: the British Museum version is concerned with the pre- Ayutthaya era and the kingdom of Ayutthaya. The kingdom, being one of the most essential in the history of Thailand, had risen to expand its sphere of power to a massive extent. For a period of time occurred the emigrations of certain groups, and Muslims were the one maintaining its importance and role over the history of Ayutthaya . By s tudying the relocation of Muslims through Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya: the British Museum version, 2 emigrating groups of Muslims are able to be distinguished, with that Cham in 1409 and that of Chao Phraya Nakhon Si Thammarat in 1693 Therefore, the course of this dissertation is not to find conclusion, but rather to point the essence of these historical events with supporting documents regarding the emigrations of various groups, the relocation of Muslims in particular, for identifying shared similarity among events to conceptualise the pluralism of Ayutthaya in a historical manner

Keyword: Chronicle of the Kingdom of Ayutthaya: the British Museum version, Muslims

อาณาจักรอยุธยาเป็นอาณาจักรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของแคว้นอโยธยาและแคว้นสุพรรณภูมิ โดยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีสาเหตุสืบเนื่องจากการอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอู่ทอง มายังบริเวณหนองโสน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการสร้างบ้านแปงเมือง เนื่องจากบริเวณนี้มีภูมิประเทศที่เหมาะสม มีที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ห่างไกลจากทะเลสามารถทำการค้าขายได้ และยังอยู่ในชัยภูมิที่ดีสามารถป้องกันข้าศึกศัตรูได้ ทำให้ต่อมากรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจทางการปกครองกลายเป็นอาณาจักร และตลอดระยะเวลา 417 ปีของการดำรงความเป็นอาณาจักรนั้น ปรากฏเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนกลุ่มต่าง ๆ เกิดขึ้น โดยสาเหตุของการอพยพเคลื่อนย้ายมีหลายประการ เช่น การสงคราม การสร้างความสัมพันธ์ทางเครือญาติ การเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร และการติดต่อทำการค้า เป็นต้น ซึ่งผลของการอพยพเคลื่อนย้ายได้แสดงให้เห็นถึงความมั่นคงของกรุงศรีอยุธยาในด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคม โดยเมื่อกรุงศรีอยุธยามีความมั่นคง ก็จะปรากฏการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนจากดินแดนอื่นมายังกรุงศรีอยุธยา ในทางตรงกันข้ามเมื่อกรุงศรีอยุธยาอ่อนแอ กำลังคนจากกรุงศรีอยุธยาก็จะถูกกวาดต้อนหรือมีการอพยพออกจากอาณาจักรอยุธยา ซึ่งการอพยพเคลื่อนย้ายทำให้เราทราบและเข้าใจประวัติศาสตร์สมัยอยุธยาในอีกแง่มุมหนึ่ง

ความสำคัญของการอพยพเคลื่อนย้ายต่ออาณาจักรอยุธยา

การอพยพเคลื่อนย้ายและการย้ายถิ่น (Migration)² เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางประชากรเป็นกระบวนการและกลไกที่ทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นหรือลดลง³ การอพยพของประชากรมีมาแต่โบราณกาล ทั้งนี้เนื่องจากความจำเป็นเกี่ยวกับการหาเลี้ยงชีพ การลี้ภัยจากโรคระบาด การรุกรานจากศัตรู เป็นต้น ทำให้มนุษย์ต้องอพยพทั้งถิ่นที่เคยอยู่ไปแสวงหาอาหารในบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์หรือเพื่อให้พ้นจากโรคระบาด และเพื่อความปลอดภัย ในดินแดนบริเวณที่ราบภาคกลางของประเทศไทย ปรากฏเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์⁴ ซึ่งปรากฏหลักฐานในสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสืบเนื่องมาจนถึงสมัยทวารวดี การขยายตัวทางการผลิตของชุมชนพื้นเมืองและการขยายตัวของการค้าทางทะเล ส่งเสริมให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายประชากรมาอยู่อย่างหนาแน่นบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และพัฒนาเมืองจนกลายเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครองในที่สุด

อาณาจักรอยุธยาเป็นอาณาจักรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของแคว้นอโยธยาและแคว้นสุพรรณภูมิ ในพุทธศตวรรษที่ 19 ดินแดนบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยามีการอพยพเคลื่อนย้ายและตั้งถิ่นฐานมาเป็นเวลานาน โดยมีการอพยพเคลื่อนย้ายตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากสาเหตุสำคัญ คือ ความต้องการที่จะแสวงหาพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัย การอพยพเคลื่อนย้ายครั้งสำคัญในบริเวณนี้คือการอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอู่ทอง ผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี⁵ เพราะการอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นของ

² การอพยพเคลื่อนย้าย (Migration) หมายถึง การเปลี่ยนที่อยู่อาศัยอย่างถาวรหรือกึ่งถาวร ไม่มีข้อจำกัดอันใดเกี่ยวกับระยะทางของการเคลื่อนย้าย หรือที่เกี่ยวกับลักษณะของความสมัครใจหรือไม่ในการเคลื่อนย้ายนั้น: เอฟเวิร์ท เอส.ดี. (2522), *ทฤษฎีที่น่าสนใจทางประชากรศาสตร์*, หน้า 159. การอพยพเคลื่อนย้ายแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ การอพยพเคลื่อนย้ายระหว่างประเทศหรือการอพยพเคลื่อนย้ายภายนอก และการอพยพเคลื่อนย้ายภายในประเทศ

³ ผุสดี ธรรมรักษ์. (2525), *ประชากรศาสตร์*, หน้า 182.

⁴ ในดินแดนบริเวณที่ราบภาคกลางของประเทศไทยปรากฏเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายมาตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ ดังหลักฐานการตั้งถิ่นฐานของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์อาศัยอยู่ตามถ้ำและเพิงผา โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำแควน้อยและแควใหญ่ จังหวัดกาญจนบุรี ต่อมามีการตั้งชุมชนแห่งใหม่ขึ้นในพื้นที่ราบภาคกลางตอนล่างโดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ลุ่มน้ำแม่กลอง และลุ่มน้ำท่าจีน เป็นชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ระดับหมู่บ้านเกษตรกรรมที่มีเศรษฐกิจหลักมาจากการเพาะปลูกข้าว ต่อมาดินแดนแถบนี้เริ่มโดดเด่นขึ้นในลักษณะที่เป็นศูนย์กลางการติดต่อค้าขาย เกิดการพัฒนาเป็นชุมชนเมืองบริเวณลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีลักษณะเป็นอิสระต่อกัน

⁵ ปัญหาเรื่องการอพยพเคลื่อนย้ายของพระเจ้าอู่ทองว่ามาจากเมืองใดนั้น ยังคงเป็นปัญหาทางประวัติศาสตร์อยู่ เพราะเอกสารทางประวัติศาสตร์มีความขัดแย้งกัน แต่อย่างไรก็ตามสิ่งที่ปรากฏก็คือร่องรอยเกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในลุ่มน้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นบรรพบุรุษของพระเจ้าอู่ทอง และในที่สุดจึงเกิดการรวมทั้งสองแคว้นคือ แคว้นอโยธยาและแคว้นสุพรรณภูมิ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและสถาปนาเป็นอาณาจักรอยุธยา จาก พรพวรรณ โปร่งจิตร์. (2546), *การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์*, หน้า 20.

อาณาจักรอยุธยา และการอพยพเคลื่อนย้ายเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นเกือบตลอดของการดำรงความเป็นอาณาจักรของอยุธยา โดยสามารถแบ่งเป็น 3 ช่วงเวลา คือ

1. ตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1893 – 2033) ในช่วงเวลานี้เป็นระยะเวลาที่กรุงศรีอยุธยาเพิ่งจะก่อตั้งเป็นอาณาจักรได้ไม่นาน ดังนั้นนโยบายในการปกครองจึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างอาณาจักรให้เป็นศูนย์กลาง โดยการขยายอำนาจการปกครองออกไปทางตะวันออกและทางเหนือ โดยทางเหนือต้องการขยายอำนาจไปถึงอาณาจักรสุโขทัย และทางตะวันออกต้องการขยายอำนาจไปสู่อาณาจักรกัมพูชา จึงทำให้ในระยะนี้ปรากฏการอพยพเคลื่อนย้าย เช่น การอพยพของชาวกัมพูชา พ.ศ. 1893 และการกวาดต้อนชาวพินธุโลก พ.ศ. 1918 มายังกรุงศรีอยุธยา

2. สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 ถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2034 – 2199) เป็นช่วงเวลาที่กรุงศรีอยุธยาดำเนินการปรับเปลี่ยนนโยบายทางด้านการเมืองและการต่างประเทศ กรุงศรีอยุธยาได้ขยายอำนาจเข้าครอบคลุมเมืองต่าง ๆ กลายเป็นอาณาจักรที่มีขนาดใหญ่และพัฒนามีความรุ่งเรืองในด้านต่างๆ โดยเฉพาะกรุงศรีอยุธยาได้กลายเป็นเมืองท่าที่สำคัญ ทำให้มีชาวตะวันตกเดินทางมายังอาณาจักรอยุธยา ดังปรากฏหลักฐาน การตั้งถิ่นฐานของชาวโปรตุเกสที่อยุธยา

3. สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถึงสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ (พ.ศ. 2199 – 2310) ในช่วงแรกเป็นช่วงที่กรุงศรีอยุธยามีความมั่นคงทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ มีชาวตะวันตกเดินทางมายังกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเมื่ออาณาจักรพม่าขยายอำนาจทางการเมืองมายังกรุงศรีอยุธยา เกิดสงครามระหว่างอยุธยากับพม่าในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศเกิดเหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายครั้งใหญ่ของชาวกังขี้เหล็กกรุงศรีอยุธยา ทั้งการกวาดต้อนไปยังอาณาจักรพม่าและการอพยพรวบรวมกันเป็นชุมชนเพื่อความปลอดภัยไปยังเมืองต่างๆ เพื่อหลบหนีจากภัยสงคราม⁶

เหตุการณ์การอพยพเคลื่อนย้ายที่ปรากฏในหลักฐานประวัติศาสตร์ กล่าวได้ว่าเนื่องจากกรุงศรีอยุธยาตั้งอยู่ในบริเวณที่เหมาะสมต่อการทำมาหากินด้านการเกษตรกรรม และการค้าขายสังคมอยุธยาในระยะเริ่มแรกเป็นสังคมเกษตรกรรมและการค้า ทำให้ที่ดินและแรงงานเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง ทำให้อยุธยาต้องทำสงครามกับอาณาจักรใกล้เคียง เพื่อกวาดต้อนผู้คนจากอาณาจักรอื่นมาเป็นประชากรหรือแรงงานของอยุธยา ทำให้เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายเกิดขึ้น และกลุ่มชนที่มีการอพยพเคลื่อนย้ายในสมัยอยุธยา มีหลายกลุ่ม ได้แก่ ชาวไทย กัมพูชา มอญ ลาว พม่า ชาตินีเอเซียและชาติตะวันตก⁷

⁶ พรพรรณ โปร่งจิตร์. (2546). การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์. หน้า 8, 45 และ หน้า 88.

⁷ แหล่งเดิม. หน้า 123.

ซึ่งในบทความนี้จะกล่าวเฉพาะการอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิมที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียมเท่านั้น

ความสำคัญของพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียมในฐานะหลักฐานประวัติศาสตร์

การศึกษาวិชาประวัติศาสตร์จำเป็นต้องอาศัยหลักฐานเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวในอดีต และเป็นเครื่องประกอบในการตีความ เพื่อค้นหาความจริงของเรื่องราวเหล่านั้น หลักฐานที่น่าเชื่อถือมากที่สุดคือ หลักฐานชั้นต้น (ปฐมภูมิ: Primary Source) ซึ่งในการศึกษาวិชาประวัติศาสตร์ สามารถจำแนกตามความสำคัญได้ 2 ประเภท คือ

1. หลักฐานชั้นต้น (Primary Sources) หมายถึง บันทึกหรือคำบอกเล่าของผู้พบเห็นเหตุการณ์หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์โดยตรง
2. หลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources) หมายถึง ผลงานที่เขียนขึ้นหรือเรียบเรียงขึ้นภายหลังจากเกิดเหตุการณ์นั้นแล้ว โดยอาศัยคำบอกเล่าของผู้อื่นหรือจากหลักฐานชั้นต้นต่าง ๆ⁸

พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียมเป็นเอกสารประวัติศาสตร์ประเภทพงศาวดาร⁹ ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระราชนิพนธ์จบ ๓๐ เล่มสมุดไทย และจบเรื่องราวในพระราชพงศาวดารฉบับนี้เพียง พ.ศ. ๒๓๒๗ ความสำคัญของพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม คือ เป็นฉบับพิสดาร (ฉบับใหญ่) ฉบับแรกที่มีเนื้อความสมบูรณ์ที่สุดในกรุงรัตนโกสินทร์ มีเนื้อความต่อเนื่องเป็นเรื่องเดียวกัน ไม่ซ้ำซ้อนเป็นพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (ฉบับตัวเขียน) และเป็นฉบับที่ได้รับการอ้างอิงในงานเขียนเรื่อง **เล่าเรื่องกรุงสยาม** ของสังฆราชปาลเลอกซ์ (Mgr. Pallegoix)¹⁰

⁸ Historical Method, หน้า 34.

⁹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา หมายถึง พระราชพงศาวดารซึ่งเชื่อว่ามีมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เนื้อความส่วนใหญ่เป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา และได้คัดลอกตกทอดมา หรือรวบรวมชำระขึ้นใหม่ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น หรืออาจเกิดจากการเรียบเรียงใหม่ทั้งหมดโดยคนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่โดยอาศัยข้อมูลและเอกสารที่ตกทอดมาจากสมัยอยุธยา

¹⁰ พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี. (2556). นำเสนอใน งานเสวนาวិชาการประวัติศาสตร์เนื่องในโอกาส 100 ปี ชาตกาล ศาสตราจารย์พิเศษ ขจร สุขพานิช.

ประวัติการค้นพบเอกสารฉบับนี้เริ่มจาก ศ.(พิเศษ) ขจร สุขพานิช ได้พบต้นฉบับเป็นของบริติชมิวเซียม ที่ห้องสมุดของบริติชมิวเซียม (British Museum) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ พระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียมที่พบเป็นพระราชพงศาวดารไทยที่เขียนด้วยหมึกดำในสมุดฝรั่งเป็นลายมือเขียน คัดจากหนังสือสมุดไทยดำจำนวน 30 เล่มสมุดไทย จึงทำสำเนาไมโครฟิล์มกลับมามอบให้กรมศิลปากร และกรมศิลปากรจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2507 ใช้ชื่อว่า “พระราชพงศาวดารกรุงสยามจากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม” จากนั้นพิมพ์เผยแพร่ต่อมาอีก 2 ครั้ง ใน พ.ศ. 2537 จัดเป็นหนังสือประชุมพงศาวดารภาคที่ 82 และใน พ.ศ. 2542¹¹ โดยลำดับประวัติพระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม มีดังนี้ คือ

1. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระราชนิพนธ์จบ 30 เล่มสมุดไทย และจบเรื่องราวในพระราชพงศาวดารฉบับนี้เพียง พ.ศ. 2327
2. James Hayes (ค.ศ. 1847/พ.ศ. 2390) นำกลับไปกรุงลอนดอน
3. James Hurst Hayes Esq. ซึ่งเป็นทนายได้มอบให้หอสมุดแห่งชาติ กรุงลอนดอน ปี ค.ศ. 1943/พ.ศ. 2491 คือใน 1 ศตวรรษต่อมา
4. ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ไปพบที่บริติชมิวเซียม ขอสำเนากลับประเทศไทย เมื่อ พ.ศ. 2501 และพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก ปี พ.ศ. 2507 สำนักพิมพ์ก้าวหน้า (ไม่ได้พิมพ์บรรทัดสุดท้าย)
5. กรมศิลปากรพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2537 และจัดเข้าในชุดประชุมพงศาวดารภาคที่ 82 (ไม่ได้พิมพ์บรรทัดสุดท้าย)
6. คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี พ.ศ. 2539 จัดพิมพ์เป็นประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 2 เมื่อปี พ.ศ. 2542 (มีข้อความบรรทัดสุดท้าย)
7. ฉบับตัวเขียน ถ่ายสำเนาและจัดพิมพ์โดย The Center for East Asian Cultural Studies for Unesco, The Toyo bunko เมื่อ พ.ศ. 2542 (มีข้อความบรรทัดสุดท้าย)¹²

¹¹ ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2556), **สูจิบัตร: 100 ปี ชาตกาล ศาสตราจารย์พิเศษ ขจร สุขพานิช**, หน้า 17 - 18

¹² พลตรี หม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี. (2556). นำเสนอใน **งานเสวนาวิชาการประวัติศาสตร์เนื่องในโอกาส 100 ปี ชาตกาล ศาสตราจารย์พิเศษ ขจร สุขพานิช**. และเสนอต่อที่สัมมนาว่าควรจะเรียกชื่อพระราชพงศาวดารฉบับนี้ว่าอย่างไร โดยมีรายชื่อตั้งนี้คือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับศาสตราจารย์ขจร สุขพานิชพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับบริติชมิวเซียม และสามารถเรียกได้ทุกชื่อ สำหรับผู้เขียน เห็นควรว่า ควรจะเรียกชื่อพระราชพงศาวดารฉบับนี้ว่า พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช เพื่อเป็นเกียรติแก่ศาสตราจารย์ขจร สุขพานิช ที่เป็นผู้ค้นพบและนำหลักฐานทางประวัติศาสตร์สำคัญกลับมาสู่ประเทศไทย

เรื่องราวที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเหตุการณ์ก่อนการสถาปนาอาณาจักรอยุธยาและเรื่องเกี่ยวกับอาณาจักรอยุธยา แบ่งออกเป็นสองภาค ภาคแรกมีอยู่สามเล่มสมุดไทยเท่านั้นเรียกว่าพงศาวดารเมืองเหนือ (Phongsavada Muang Nua) หรือประวัติศาสตร์ของอาณาจักรทางเหนือแสดงต้นกำเนิดของชาติไทย และประวัติศาสตร์โดยสังเขปกระทั่งถึงสร้างกรุงศรีอยุธยา มีจำนวนสี่สิบเล่มสมุดไทย แสดงประวัติศาสตร์ค่อนข้างละเอียดพิสดารของชาติไทย¹³ ซึ่งเรื่องราวที่กล่าวถึงนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปกครอง การทำสงคราม การแต่งทัพไปรบ การกวาดต้อนผู้คน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายเกี่ยวกับการกวาดต้อนเชลยศึกไว้ว่า “...ประเพณีกวาดผู้คนพลเมืองที่ดีได้ไปเป็นเชลยของฝ่ายชนะสงครามเป็นประเพณีมีมาแต่ดึกดำบรรพ์...ด้วยเหตุ 3 ประการ คือ **ประการที่ 1** การที่กะเกณฑ์ผู้คนยกกองทัพลงไปรบพุ่งถึงจะมีชัยชนะ ผู้คนพลเมืองที่ต้องกะเกณฑ์ไปนั้น ต้องมีจำนวนล้มตายหายจากมีมากก็น้อย การทำสงครามถึงชนะก็เหมือนขาดทุนในส่วนจำนวนผู้คนพลเมืองทุกคราว เมื่อชนะจึงหาผู้คนมาเพิ่มเติมทดแทนเพื่อมิให้กำลังพลเมืองลดน้อยถอยลง **ประการที่ 2** ผู้ที่ไปทำสงครามแต่ปางก่อน ตั้งแต่ตัวแม่ทัพลงไป ไม่ได้รับเงินเดือนอย่างทหารทุกวันนี้ เมื่อทำศึกชนะได้ครอบครัวผู้คนขึ้นมาพวกแม่ทัพนายกองได้รับส่วนแบ่งแจกไปเป็นกำลัง **ประการที่ 3** ลักษณะการทำสงครามกันระหว่างต่างชาติต่างภาษา ตั้งแต่ก่อนก็เหมือนกับปัจจุบันนี้ในลักษณะอันหนึ่ง คือ ถ้าถึงต้องรบพุ่งขับเคี่ยวหรือถ้าเมืองน้อยเป็นขบถประทุษร้ายต่อเมืองใหญ่ซึ่งเคยเป็นเจ้าเป็นนายข้างฝ่ายชนะย่อมถือว่าต้องระวังอย่าให้รบพุ่ง หรือเกิดประทุษร้ายได้ตั้งเป็นมาแล้วต่อไป การที่กวาดครัวตามประเพณีโบราณ ถือว่าเป็นการทอนกำลังเมืองแพ้ไม่ให้ต่อสู้คิดร้ายได้...”¹⁴ ทำให้ทราบถึงเหตุการณ์การอพยพอันเนื่องมาจากสงคราม รวมถึงการอพยพอันเนื่องจากสาเหตุอื่น ๆ ด้วย เช่น การเข้ามาขออาศัยพึ่งพระบรมโพธิสมภารอาณาจักรอยุธยา ทั้งนี้เพราะลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกันทำให้ชนชาติเหล่านั้นเดินทางติดต่อค้าขายหรืออพยพเข้ามาโดยสมัครใจหรือถูกกวาดต้อนมาตั้งหลักแหล่งในกรุงศรีอยุธยา เพราะแรงงานมีความสำคัญสำหรับอยุธยา เนื่องจากความจำเป็นในการใช้แรงงานในการทำงานสาธารณะและการป้องกันบ้านเมือง ดังนั้นเมื่อรบชนะ อยุธยาจึงใช้วิธีการกวาดต้อนครัวเรือนมาตั้งถิ่นฐานตามเมืองสำคัญรวมทั้งที่กรุงศรีอยุธยา¹⁵ นอกจากนี้ ยังกล่าวถึงสถานที่สำคัญ เช่น พระราชวัง สะพาน ชุมชนที่อยู่อาศัย ทำให้ทราบถึงการดำรงชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีทั้งคนไทยและผู้ที่ยอพยพเข้ามาอาศัยอยู่

¹³ แหล่งเดิม.

¹⁴ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. (2530), *จดหมายเหตุวงอุดมสมบัติพร้อมด้วยอธิบายสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ*, หน้า 255 - 256.

¹⁵ พลับปลิง คงชนะ. (2548), *รายงานการวิจัยชาวต่างชาติในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม*, หน้า 31.

เนื่องจากการอธิบายความแตกต่างของกลุ่มชนที่ปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ มักจะกล่าวถึงลักษณะของเชื้อชาติและใช้ความแตกต่างของเชื้อชาติเป็นการอธิบายข้อมูลทางประวัติศาสตร์ ดังนั้นเพื่อเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความหลากหลายและการเป็นพหุสังคมของกรุงศรีอยุธยาอันประกอบไปด้วยชนชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมที่แตกต่างในบทความนี้จึงใช้ถึงความแตกต่างทางด้านความเชื่อมาเป็นกรอบการอธิบายถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้น โดยบทความนี้ศึกษาเฉพาะมุสลิมซึ่งปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียมซึ่งปรากฏดังนี้

1. การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวจาม ชาวจามหรือแขกจาม เดิมตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณดินแดนเวียดนามใต้ในปัจจุบัน ชาวจามได้อพยพเคลื่อนย้ายมายังกรุงศรีอยุธยาเมื่อใดไม่ปรากฏชัดเจนในเอกสาร แต่หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่ามีชุมชนชาวจามในกรุงศรีอยุธยา คือการกล่าวถึงเหตุการณ์ใน พ.ศ. 1952 ว่าสมเด็จพระรามาธิบดีราช ปรอดให้จับกุมออกญามหาเสนาบดีตำแหน่งสมุหพระกลาโหมในข้อหากบฏ ออกญาผู้หนึ่งหนีราชภัยโดยข้ามแม่น้ำไปยังฝั่งบริเวณปากคูจามหนีรอดไปได้¹⁶ ดังนั้นอาจสันนิษฐานได้ว่าการที่สมเด็จพระรามาธิบดียัตนนครธมได้ ทำให้กัมพูชาตกเป็นประเทศราชของกรุงศรีอยุธยา และมีการกวาดต้อนผู้คนจากนครธมมายังกรุงศรีอยุธยา โดยมีชาวจามรวมอยู่ด้วย และชาวจามเหล่านั้นก็ได้ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณคลองคูจาม ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2201 ได้มีชาวจามเดินทางเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร เนื่องจากเกิดความขัดแย้งของเจ้านายกัมพูชาบางกลุ่ม สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดพระราชทานที่ดินให้ทำกิน¹⁷ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณใด สันนิษฐานว่าอาจโปรดให้ตั้งบ้านเรือนในบริเวณฝั่งคลองคูจาม เพราะเป็นชุมชนเดิมของคนเชื้อสายจามมาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระรามาธิบดีชาวจามในชุมชนปนาคูจามแบ่งการดำรงชีพ ได้เป็นกลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ คือ กลุ่มที่ 1 การรับราชการ ชาวจามในชุมชนปนาคูจามที่รับราชการขึ้นสังกัดกองอาสาจาม มีออกพระราชวังสันตำแหน่งจางวางเป็นผู้บังคับบัญชาสูงสุด คักดิษา 2000 กลุ่มที่ 2 การทำนาและประมง และกลุ่มที่ 3 การทำหัตถกรรมและค้าขาย ผู้หญิงจามมีชื่อเสียงด้านการทอผ้า มีการทอผ้าส่งไปขายที่ตลาดในเมืองและนอกเมือง เช่น ที่วัดแก้วฟ้า¹⁸ โดยทั้งสามกลุ่มนี้ไม่ได้แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด ผลจากการอพยพเคลื่อนย้ายทำให้เกิดชุมชนของชาวจาม วิถีชีวิตและการทำมาหากิน อาจจินตนาการได้ว่าการดำเนินชีวิตประจำวัน กฎระเบียบและการบังคับบัญชาใน

¹⁶ กรมศิลปากร. (2504), พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, หน้า 3 - 4.

¹⁷ กรมศิลปากร. (2507), พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม, หน้า 210.

¹⁸ ดุราละเยียดใน พลับพลึง คงชนะ. "พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนจามอยุธยา," ใน วารสารประวัติศาสตร์. (2542). หน้า 67 - 80.

ชุมชนนั้นใช้วิถีแห่งศาสนาอิสลามชั้นนำ ซึ่งสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้โดยเสรี ตามนโยบายของ กษัตริย์อยุธยา¹⁹

การอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิมจากที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารฉบับบริติชมิวเซียม จัดเป็นรูปแบบประเภทการอพยพเคลื่อนย้ายภายนอก เป็นการอพยพของมุสลิมจาก เวียดนามใต้และกัมพูชา เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารอาณาจักรอยุธยา สาเหตุของการอพยพเนื่องจากการขยายดินแดนและกวาดต้อนผู้คนในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีเจ้าพระยาจักรี ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานชุมชนของชาวมุสลิมที่กรุงศรีอยุธยาและชาวมุสลิมก็ถูกจัดรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งในการควบคุมกำลังคนเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบเรียบร้อย โดยที่กำลังพลเหล่านี้จะต้องก่อประโยชน์แก่อาณาจักรอยุธยาในฐานะ “แรงงาน” ทั้งแรงงานทางการเกษตรกรรม งานสาธารณูปโภค เช่น การสร้างวัด การสร้างกำแพงเมือง การขุดคูคลอง เป็นต้นและกำลังพลในการรบ ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวงเกี่ยวกับกองทหารอาสาต่างชาติดังนี้

เจ้าพระยามหาโยธา	มอญ	ศักดินา	3000
พระราชวังสรร	จาม	ศักดินา	2000
พระเสนาภิมุข	ญี่ปุ่น	ศักดินา	1000
พระพิพิทเดชะ	ฝรั่ง	ศักดินา	800 ²⁰

2. การอพยพของเจ้าพระยานครศรีธรรมราช และชาวเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2236 เนื่องจากเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ไม่ยอมเข้าพิธีถวายน้ำพิพัฒน์สัตยาต่อพระเพทราชา พงศาวดารกล่าวไว้ว่า “...กรมการเมืองไชยาบอกราชการเข้ามาถึงกรมพระกลาโหม ในลักษณะนั้นว่า เจ้าพระยานครศรีธรรมราชเป็นกบฏแข็งเมืองและช่องสุ่มผู้คนเครื่องศัสตราวุธเป็นอันมาก จะยกเข้ามาตีหัวเมืองฝ่ายตะวันตกทั้งปวง ได้หัวเมืองทั้งปวงแล้วจะยกเข้าไปทำร้ายกรุง...เมื่อสมเด็จพระเพทราชาทรงทราบก็ส่งกองทัพมาตีเมืองนครศรีธรรมราช กองทัพหลวงได้ล้อมเมืองนครศรีธรรมราชประมาณสามปี ทำให้ผู้คนในเมืองนครศรีธรรมราชอดอยากล้มตาย กำลังศึกก็ถอยลง พระยารามเดโช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเห็นว่าไม่สามารถจะป้องกันเมืองได้ จึงได้แต่งหนังสือลอบออกไปถึงพระยาราชบังสัน ซึ่งเป็นสหายมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แจ้งเหตุว่าที่ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อพระเพทราชา เนื่องจาก ว่าทรงเป็นกบฏผู้ชิงราชบัลลังก์ ได้ขอให้พระยาราชบังสันจัดเรือรบเพื่อที่จะหนีออกจากเมือง พระยาราชบังสันแจ้งในหนังสือนั้นแล้ว ก็มีจิตเมตตาแก่พระยารามเดโช ด้วยเป็น

¹⁹ พลับพลึง คงชนะ, รายงานการวิจัยชาวต่างชาติในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม, หน้า 73.

²⁰ กรมศิลปากร. (2505), กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1, หน้า 278 - 325.

ชาติแตกด้วยกัน รับเป็นธุระจัดหาเรือให้ จึงสั่งให้ทหารร่วมใจทั้งหลายห้าสิบเศษ ให้เตรียมตัวให้พร้อม ครั้นค่ำลงพระยารามเดโชกับทหารร่วมใจทั้งหลายก็ไล่ฆ่าฟันบุตร ภรรยา ญาติและขุนนางกรมการทั้งหลายตายสิ้น ตามประเพณีวิสัยแขกไม่สู้จะหนีแล้วก็ยอมฆ่ากันเสียสิ้น มิให้ข้าศึกได้ไปเป็นเชลย เมื่อได้เวลาก็แหกค่ายมายังเรือรบที่พระยาราชบังสันเตรียมให้ แล้วออกเรือไปถึงทะเล ชักใบออกไปยังมหาสมุทรแล่นหนีไปยังเมืองแขก ทักษุณก็เข้าเมืองได้ และแจ้งว่าพระยาราชบังสัน รู้เห็นกับพระยารามเดโช จึงให้ประหารชีวิตพระยาราชบังสัน แล้วตั้งผู้รั้งกรมการอยู่รักษาเมือง และไว้อาณาประชาราษฎร์ ช่างมาเครื่องศาสตราวุธสิ่งของทั้งหลายสำหรับเมืองพอสมควรแล้วเลิกกองทัพยกกองทัพเรือ กวาดคนเชลยช่างมาเครื่องสรรพาวุธสิ่งของทั้งหลายกลับเข้ามายังกรุงเทพมหานคร...”²¹

การอพยพเคลื่อนย้ายที่ปรากฏนี้ เป็นการอพยพของกลุ่มมุสลิมที่อยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช โดยมีพระยารามเดโช เจ้าเมืองนครศรีธรรม เป็นหัวหน้า สาเหตุของการอพยพเนื่องจาก การที่เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชเป็นกบฏ ไม่ยอมเข้าพิธีถวายน้ำพิพัฒน์สัตยาต่อพระเพทราชา และไม่สามารถต้านทานการปราบกบฏของพระเพทราชาได้จึงพาผู้คนอพยพหนีไป ซึ่งพงศาวดารกล่าวว่าได้หนีไป “เมืองแขก” ซึ่งเมื่อตรวจสอบเอกสารแล้วไม่สามารถที่จะทราบได้ว่าเมืองแขกที่พระยารามเดโชอพยพหนีไปนั้นคือเมืองใด ผลของการอพยพเคลื่อนย้ายในครั้งนี้ คือกลุ่มมุสลิมที่เคยมีอำนาจปกครองเมืองนครศรีธรรมราชหมดอำนาจลง

สรุป

การศึกษาการอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิมที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยาม ฉบับบริติชมิวเซียม ปรากฏเหตุการณ์การอพยพของมุสลิม อย่างน้อย 3 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 การอพยพเคลื่อนย้ายของชาวมุสลิม ในสมัยพระราเมศวร ครั้งที่ 2 สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และครั้งที่ 3 การอพยพของเจ้าพระยานครศรีธรรมราชรวมทั้งชาวเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2236 โดยมุสลิมที่อพยพเคลื่อนย้ายปรากฏ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มมุสลิมชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช จากการอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนต่างๆที่เกิดขึ้นในสมัยอยุธยา จำนวนอย่างน้อย 45 ครั้ง²² จากการศึกษาพบว่ารูปแบบของการอพยพเคลื่อนย้ายที่ปรากฏในบทความนี้มี 2 รูปแบบ คือการอพยพภายนอก จากเหตุการณ์การอพยพเคลื่อน

²¹ กรมศิลปากร. (2507), *พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม*, หน้า 220 – 233.

²² ดุราลัยเถียดใน พรพรรณ โปร่งจิตร์. (2546), *การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์*, หน้า 123.

ย้ายของมุสลิมจาม และการอพยพเคลื่อนย้ายภายใน จากเหตุการณ์การอพยพของเจ้าพระยานครศรีธรรมราชและชาวเมืองนครศรีธรรมราช โดยสาเหตุมาจากการสู้รบทั้งในกรณีของมุสลิมจามและที่เมืองนครศรีธรรมราช กรณีของชาวจามเป็นสงครามระหว่างประเทศหรือสงครามต่างชาติต่างภาษา ส่วนเหตุการณ์ที่นครศรีธรรมราชเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการเมืองภายใน เนื่องจากความไม่พอใจการเปลี่ยนแปลงอำนาจการปกครองทำให้ขุนนางที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์พระองค์เก่าเกิดความไม่พอใจและก่อการกบฏขึ้น ซึ่งผลของการอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิมจามและที่เมืองนครศรีธรรมราช ส่งผลต่ออาณาจักรอยุธยา ดังนี้ ด้านการเมืองการปกครอง เกิดความเปลี่ยนแปลงประชากรที่มีความแตกต่างกันทางด้านเชื้อชาติและศาสนา ทำให้กรุงศรีอยุธยาที่มีความจำเป็นที่จะต้องมีกฎระเบียบในการควบคุมกำลังคน

ด้านเศรษฐกิจ เมื่อมีการอพยพมายังอาณาจักรทำให้เกิดแรงงานในการผลิตเพิ่มมากขึ้น ทำให้เศรษฐกิจของอยุธยามีความเจริญรุ่งเรือง ซึ่งจะเห็นได้จากภาพตลาดที่เป็นย่านชุมชนชาวตะวันตก ครั้นถึงระตูมสำเภามาในกรุง เป็นมรสุมเทศกาลพวกพ่อค้า พาณิชสำเภากันและลูกค้าแขกสลุป ลูกค้าฝรั่งกำนัน ลูกค้าแขกกุศลาช และพวกลูกค้าแขกสุรัต แขกชวามลาญ แขกเทศฝรั่งเศส ฝรั่งโลสูงโปรตุเกส วิลันดา อิศป็นยอนอังกฤษ และฝรั่งดำฝรั่งเมืองลังสุลี แขกเกาะเป็นพ่อค้าพานิชคุมสำเภ สลุปกำปั่น แล่นเข้ามาทอดสมออยู่ท้ายคูชนลินค้าเข้ามาไว้บนตึกห้างในกำแพงพระนครศรีอยุธยา ตามที่ชื่อและเช่าต่างๆ กัน เปิดห้างตึกตามเทศภาษา²³

ด้านสังคม เมื่อมีการอพยพเกิดรูปแบบทางสังคมที่มีการผสมผสานกันระหว่างกลุ่มชนหลายเชื้อชาติ กรุงศรีอยุธยาจึงจำเป็นต้องจัดระเบียบในการควบคุมกลุ่มชนต่างๆ เหล่านี้ให้อยู่รวมกันอย่างสงบสุข โดยกำหนดขอบเขตที่พักอาศัยตามที่พระมหากษัตริย์กำหนดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ใด ซึ่งที่ปรากฏบ้านเรือนของมุสลิมจามในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม ให้ตั้งบ้านเรือนชุมชนอยู่ที่คลองคูจาม ซึ่งกลุ่มชนที่อพยพเคลื่อนย้ายนี้ในกรุงศรีอยุธยามีการนับถือศาสนาหลากหลายตามประเพณีนิยมของตนและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของตนเองได้อย่างเปิดเผย

พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียมได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิมไว้อย่างชัดเจน 3 เหตุการณ์ โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ มุสลิมจาม และมุสลิมที่เมืองนครศรีธรรมราช แต่ในขณะเดียวกัน พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียมได้มีการกล่าวถึงมุสลิมอื่นๆ เช่น มุสลิมมลายู ดังปรากฏในพงศาวดาร "...พระยาตานีศรีสุริยदान

²³ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2534). คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม: เอกสารจากหอหลวง, หน้า 58.

ยกทัพเรือยาหยับ 200 ลำ เข้ามาช่วยราชการสงครามถึงทอดอยู่วัดกุฎบางกะจะ รุ่งขึ้นยกเข้ามาทอดอยู่ประตู่ชัย พระยาตานีศรีสุรียตานีได้ทีกลับเป็นกบฏ ก็ยกเข้าไปในพระราชวัง...” แยกมลายูในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม ที่เกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยาหมายถึงชาวมลายูในแคว้นไทรบุรี ปัตตานี มีฐานะเป็นเจ้าของประเทศราช ต้องยอมถวายต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ทั้งนี้เนื่องจากคาบสมุทรมลายูมีความสำคัญเพราะมีทรัพยากร ได้แก่ ดีบุก ซึ่งเป็นที่ต้องการของพ่อค้าต่างชาติ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของนักประวัติศาสตร์จะต้องหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องของการอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิมมลายูที่ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียมต่อไป เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจถึงสาเหตุของความหลากหลายและลักษณะพหุสังคมที่เกิดขึ้นในกรุงศรีอยุธยา อันเป็นผลเนื่องมาจากการอพยพเคลื่อนย้าย แต่อย่างไรก็ตาม จากความน่าเชื่อถือและความถูกต้องของพระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม ทำให้ข้อมูลที่ปรากฏจากหลักฐานนี้ได้อธิบายและต่อเติมเรื่องราวการอพยพเคลื่อนย้ายของมุสลิมในสมัยอยุธยาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2504). **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2505). **กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2507). **พระราชพงศาวดารกรุงสยามฉบับบริติชมิวเซียม**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี สำนักเลขาธิการ
- คณะรัฐมนตรี. (2534). **คำให้การขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม: เอกสารจากหอหลวง**.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2507). **ศรีรามเทพนคร รวมความเรียงว่าด้วยประวัติศาสตร์อยุธยาตอนต้น**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- มุสตี ธรรมรักษ์. (2525). **ประชากรศาสตร์**. กรุงเทพฯ: งานตำราและคำสอน กองบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- พรพรรณ โปร่งจิตร์. (2546). **การอพยพเคลื่อนย้ายของกลุ่มชนในสมัยอยุธยาที่ปรากฏในเอกสาร ประวัติศาสตร์**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สาขาวิชาประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ (ถ่ายสำเนา).
- พลับพลึง คงชนะ. “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ชุมชนจามอยุธยา” ใน **วารสารประวัติศาสตร์**. (2542). หน้า 67 – 80.

- พลับพลึง คงชนะ. (2548). รายงานการวิจัย ชาวต่างชาติในคำให้การขุนหลวงวัดประดู่
ทรงธรรม. มปป.ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. (2556).
สูจิบัตร : 100 ปี ชาตกาล ศาสตราจารย์พิเศษ ขจร สุขพานิช. มปป.
- ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์. (2556). นำเสนอใน งานเสวนาวิชาการ
ประวัติศาสตร์เนื่องในโอกาส 100 ปี ชาตกาล ศาสตราจารย์พิเศษ ขจร สุขพานิช.
- หลุยส์ กอตซ์ลัค. (2525). การเข้าใจประวัติศาสตร์: มূলบทว่าด้วยระเบียบวิธีประวัติศาสตร์:
Under standing History: A Primer of Historical Method
- เอฟเวิร์ท เอส.ลี. (2522) ทฤษฎีที่น่าสนใจทางประชากรศาสตร์. ปราโมทย์ ประสาทกุล.
แปล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว.